

והגדת לבנוך

ביום ההוא

דברי תורה לליל הסדר

הרב משה חיים הר-נוי שליט"א

רב קהילתי, אם המושבות פתח תקווה

לע"נ אמנון בן מרים-לאה וזאב ז"ל (תרומת זאב תורן ומשפחתו)

לע"נ החייל סמ"ר אביב אברהם לוי הי"ד שנפל בהגנה על המולדת

לברכה והצלחה לאמי מורתי אסתר מלכה בת יוסף צבי

לברכת אריכות ימים לסבתי יפה (אדית) בת יוסף

לע"נ אבי מורי יוסף מאיר בן אברהם הר-נוי

לע"נ סבי יוסף צבי וסבתי זיסא יתקה הילינגר

לע"נ סבי אברהם זאב הר-נוי

1. **מגיד-** מדוע לא מברכים על מצוות עשה מן התורה של סיפור יציאת מצרים?
 א. זו מצווה שאין לה גבול וקצבה ("כל המרבה לספר ביציאת מצריים הרי זה משובח")
 ב. אין מברכים על מצוות שהשכל הישר מחייב לקיימה והרי עבד שהוציאו אותו מעבדות לחרות פשוט וברור שיהלל וישבח למי שסייע לו להשתחרר.
 ג. אנו אכן מברכים אך לא לפני ההגדה אלא אחריה
2. **ארבע כוסות** – שאלו גדולי הדורות מדוע לא שותים אנו חמש כוסות (גם כנגד לשון הגאולה הנוספת "והבאתי")?
 והשיבו כי ה"תכנון האלוקי" היה שעם ישראל יעבוד 430 שנים ובחסדי ה' עבדו בפרך רק 86 שנים (מהולדת מרים ועד היציאה ממצרים). יוצא כי עם ישראל עבד 1/5 מהזמן המתוכנן, לכן אנו שותים רק ארבע כוסות, כוס אחת כנגד כל 1/5 שהופחתה מהשעבוד.
- כתב מהרא"ל **צינץ** כי הדבר רמוז בפרשת ויגש בספר בראשית: יוסף אומר "ונתתם את החמישית לפרעה וארבע הידות לכם"
3. **"כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, כל דכפין יתא ויכול"** (זה לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים, כל מי שרעב יבוא ויאכל איתנו)- כותב רבי שמעון סידאן בהגדת "שבת שמעון" כי לכאורה אין קשר בין שני חלקי המשפט הנ"ל? אלא יש לומר כי הלכה היא שאסור לאדם לאכול משל חבירו אם לחבירו אין אוכל מספיק לעצמו. ולכן אנו מודיעים לכל העניים כי מה שאנו אוכלים כרגע הוא רק זכר ללחם שאכלו אבותינו במצרים, ובמטבח... אל תדאגו יש עוד הרבה אוכל להמשך הסעודה ולכן אתם מוזמנים לאכול איתנו.
4. **"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות"** – בדרך הלצה מסביר הרב גדליה סילברסטון בהגדה שלו כי הבן שומע את אביו אומר "כל דכפין יתא ויכול" והוא הרי יודע היטב כי אביו מאז ומעולם לא חיבב במיוחד אורחים ולכן תמה ושואל: "מה נשתנה הלילה הזה מעל הלילות?".
 אומנם יש לילות נוספים שכולנו מזמינים אורחים, בלילות חג הסוכות. אך שם, מסביר רבי גדליה, כולנו מזמינים את האושפיזין בשמחה שהרי... הם אינם אוכלים שום דבר והאירוח לא יעלה לנו מאומה.
5. **"הלילה הזה"** – לילה בתנ"ך לעיתים בלשון זכר ולעיתים נקבה. כותב מהרא"ל **צינץ** כי הלילה הזה לילה מבחינת זכר לכל בני ישראל שהרי הוא "ליל שימורים" לדורות.
6. **כותב רבי יוסף גקטיליא** (ספרד המאה ה-13) כי שאלת הילד היא כי רוב מצוות החגים הם ביום ולא בלילה (תקיעת שופר, ארבע מינים בסוכות, משלוח מנות ומתנות לאביונים) ומדוע את מצוות הפסח מקיימים בלילה ולא ביום? ותשובת האב היא "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' זכר לאותו הלילה שלפני יציאת מצרים, שכך עשו אבותינו בטרם יצאו ממצרים בבוקר הבא.
7. **"מה נשתנה הלילה הזה"** – כותב רבי יצחק אברבנאל כי הבן מתקשה להבין מדוע בלילה זה אנו עושים דברים הנראים כסותרים זה את זה. מצד אחד אנו נוהגים מנהגי חירות (הסבה, טיבול) ומצד שני אנו עושים מנהגי עבדות (אכילת מרור). האב עונה לו כי ליל ט"ו בניסן אכן היה הלילה המחולק לשנים. בתחילת הלילה "עבדים היינו" וזכר לכך אנו אוכלים מרור ולאחר חצות הלילה "ויוציאנו ה'" ואנו נוהגים זכר לכך את מנהגי החירות.

8. **שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים-** הילד תמה למה טובלים שתי פעמים (פעם אחת את הכרפס ופעם שניה את המרור בחרוסת). התשובה שהאבא נותן היא "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה". כלומר בגאולת מצרים היו פעמיים טבילות, פעם אחת עם ישראל היה צריך לטבול את הקש במים וללבון לבנים – עבדים היינו לפרעה במצרים. ובפעם השניה לאחר שהקב"ה הוציא אותנו משם והפכנו להיות בני חורין, נהגנו כמנהג העשירים באותה תקופה לטבול את האוכל במשקה על מנת לפתוח את התאבון. זכר לשתי הטבילות, אנו מטבילים בליל הסדר שתי פעמים.

9. **עקירת הקערה –** בליל הסדר אדם מרגיש מלך. מוזגים לו יין, הוא מיסב על כרים וכו'. רב החשש כי תזוז דעתו ומידת הגאווה תשלוט בו. לכן יש הנוהגים בליל פסח לשבת עם "קיטל" המזכיר את יום מותו של האדם (הקיטל דומה לתכריכים). כותב השל"ה הקדוש בהגדתו כי גם עקירת הקערה היא רמז ליום מותו של האדם. עוקרים את הקערה כבר בתחילת הסעודה כדי לרמוז לאדם כי ראוי שיעשה תשובה כבר בבחרותו מאחר שאינו יודע יום מותו.

10. **"עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה"-** רש"י בפרשת ואתחנן פירש כי "ידך חזקה" פירושו השתקת המקטרגים על עם ישראל. ונכון הדבר גם כאן ביציאת מצרים שהרי מידת הדין לא הסכימה ליציאת מצרים ואמרה כי גם עם ישראל עובדים עבודה זרה ולמה יגאלו? הקב"ה ביטל את מידת הדין (יד חזקה) ואז הוציא אותנו בזרוע נטויה.

11. **"ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו הרי היינו אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרעה" –** שאל רבי גדליה סילברסטון: הרי בהחלט יתכן שבדור מן הדורות היה קם מלך במצרים אשר היה משחרר את בני ישראל ומנין לו לבעל ההגדה להצהיר הצהרה כזו? והשיב כי טבע היהודי שכאשר גוי עושה לו טובה הרי היהודי זוכר ומוקיר לו טובה דורי דורות. ואם היה מלך מצרי משחרר את עם ישראל הרי "היינו אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרעה" לא "עבדים" אלא "משועבדים", היינו צריכים להכיר לו ולעמו טובה עד עולם.

12. **היינו אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרעה"-** מציין רבי יעקב וילנצ'יק כי כאשר בלק הזמין את בלעם לקלל את ישראל אמר "הנה העם היוצא ממצרים" כלומר הוא רצה לזלזל בכבודם של ישראל וטען כי הם יצאו מעבדות ברשות פרעה ולכן אומנם כבר אינם עבדים אך בהחלו משועבדים כי הם חייבים טובה לפרעה על השחרור. אומנם בלעם כאשר בא לקלל את ישראל וברך אותם אמר "א-ל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו" כלומר לא נכון מה שאמרת, הקב"ה הוציא אותם בעל כורחו של פרעה ולכן הם בני חורין בשלמות.

13. **מעשה ברבי אלעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה**

א. אם יאמר מישהו משבט לוי שאינו צריך לספר ביציאת מצרים כי אבותיו לא היו משועבדים, הרי הוכחה שגם כהנים צריכים לספר ביציאת מצרים שהרי רבי טרפון ורבי אלעזר בן עזריה כהנים היו. ואם יאמר בן של גרים, אין לי חובה לספר ביציאת מצרים כי אבותיי לא היו משועבדים במצרים, הרי רבי עקיבא שהיה בן של גר וסיפר ביציאת מצרים. ואם יאמר אדם עני, אין לי כסף לערוך סדר ולכן אני פטור, הרי רבי יהושע בן חנניה שהיה עני וישב לספר ביציאת מצרים כל אותו הלילה (טללי אורות בשם החיד"א)

ב. מדוע התארחו כל הרבנים המכובדים אצל תלמידים רבי עקיבא בבני ברק ולא ההפך התלמיד נסע לחג לרבותיו?

עונה **ערוך השולחן** בהגדה שלו, כי ליל הסדר הזה היה מייד לאחר החורבן, וכל הרבנים היו שבורים ורצוצים, אך רבי עקיבא הוא איש האופטמיות. אדם שרואה שועל יוצא מקודש הקודשים

וצוחק כי הוא מבין שהתחלנו את תהליך הגאולה. ולכן כולם נוסעים אליו לליל הסדר כדי להתחזק ממנו ולשאוב ממנו אופטימיות

14. "אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה..." - אומר הרב ד"ר זאב צבי קליין כי בשנים שעם ישראל היה בגלות בבבל לא חגג את חג הפסח מאחר שהיה בעצבות של גלות. וכן מספר הפסוק בספר עזרא (פרק ו) מספר "ויעשו חג מצות שמעת ימים בשמחה כי שימחם ה'".

אמר רבי אלעזר בן עזריה גם אני חשבת שבלילות (=בגלות) לא צריך לשמוח בליל הסדר, אך אז בא בן זומא וחדש כי יש להזכיר את יציאת מצרים גם בימים וגם בלילות (ימי חייך- הימים, כל ימי חייך-הלילות) ואז התחדש לי שגם בימי חורבן וגלות יש מצווה לשמוח על יציאת מצרים.

15. "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" - כתוב במשנה במסכת פסחים כי גם אדם היושב לבדו צריך לשאול את עצמו את הקושיות ולענות לעצמו את סיפור יציאת מצרים. שאל רבי אריה ליב צינץ וכי מה תועלת יש באדם המספר לעצמי את הדברים אותם הוא כבר יודע זה מכבר?

והשיב כי בזוהר הקדוש כתוב שבשעה שיהודי מספר ביציאת מצרים הקב"ה קורא למלאכיו לבוא ולשמוע את גדולתו ואת הניסים שעשה לעמו האהוב. ממילא האדם הבודד אינו מספר לעצמו אלא קהל מאזיניו גדול ורב שהרי כל פמליא של מעלה מאזינים לו.

16. "הרי זה משובח" - למי הכוונה במילה "זה"?

א. כתב הצדיק רבי מנחם מנדל מרימנוב (ספר מנחם ציון שנכתב בידי תלמידו רבי יחזקאל פנט) כי "זה" הכוונה לקב"ה. ככל שנרבה לספר ביציאת מצרים, נגלה עוד ועוד נסים וחסדים שעשה הקב"ה איתנו ואז הקב"ה נהיה בעינינו עוד יותר משובח.

ב. בהגדת תוספות בנימין כתב כי "זה" הכוונה למספר עצמו ביציאת מצרים. אם הוא מצליח להתלהב ולספר ביציאת מצרים הרי זה מראה כי נשמתו משובחת ביותר.

17. ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל" - לכאורה מה מקום למשפט זה לפני תיאור קושיות ארבעת הבנים ותשובות האבות? כותב "ילקוט מעם לועז" כי אנו מהללים ומקלסים את נותן התורה ואת תורתו בכך שאפילו שאלות בנינו כבר כתובות בתורה ודבר זה מעיד כאלף עדים על נצחיות התורה.

18. "חכם מהו אומר: מה העדות, החוקים והמשפטים...אף אתה אמור לו כהלכות פסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן"

א. לכאורה נראה כי בעל ההגדה קצת מזלזל בבן החכם. הבן שואל ורוצה ללמוד את ה"עדות, החוקים והמשפטים" והתשובה היא הלכה אחת הנוגעת לאפיקומן וכי לא יכול היה בעל ההגדה להרחיב מעט בתשובה לבן החכם?

מספר תשובות נאמרו על קושייה זו ונביא שתיים מהן:

רבי ברוך אפשטיין (הידוע בספריו "ברוך שאמר", "תורה תמימה" ועוד) הסביר כי הכוונה שיש ללמד אותו את כל הלכות הפסח עד המשנה האחרונה במסכת פסחים העוסקת באפיקומן. **רבי שלום פנחס פאלק** (הגדת "הלל זמרה", ניו יורק 1965) כתב כי ישנה הלכה שאסור ללכת ולאכול אפיקומן בשני מקומות. לכן מזהירים אנו את הבן החכם כי אחרי שנלמד אותו את כל אשר אנו יודעים, אסור לו ללכת ולהצטרף לסדר אחר ולאכול שם שוב כי אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

ב. החכם רוצה לדעת על מה ולמה אנו אוכלים קורבן פסח, האבא עונה לו לכאורה לא לעניין שהרי במקום לספר לו סיפור יציאת מצרים, הוא מלמד אותו "הלכות הפסח"?

19. **רבי שמואל דוד פרידמן (הגדת שדה צופים)** מסביר כי בעל ההגדה רצה לחדש לנו כי גם לימוד הלכות הפסח נחשב בגדר "סיפור יציאת מצרים" וצריך לעסוק גם בהלכות בליל הסדר.
20. **"חכם מהו אומר: מה העדות החוקים והמשפטים אשר ציווה ה' אלוקינו אתכם?"** – לכאורה יש לתמוה מנין ידע בעל ההגדה כי זהו דברי הבן החכם ואילו **"מה העבודה הזאת לכם?"** אלו דברי הבן הרשע?
- השיב **רבי יעקב רבינוביץ' מאדינבורג** כי הקטע בתורה שעוסק בשאלת החכם מתחיל במילים: "והיה כי ישאלך בנך מחר..." וזהו הוא בן חכם המוכן לעשות היום ורק למחר הוא מברר את טעם המצווה. לעומת זאת השאלה השנייה אינה מדברת על "מחר" אלא על סירוב מוחלט לקיים עד שיינתן טעם וזהו כבר הרשע.
21. **"חכם מה הוא אומר?..."** – כותב **האלשיך הקדוש** כי שאלתו של הבן החכם היא מדוע אנו מציינים כל כך את נס יציאת מצרים בעוד שניסי הכניסה לארץ היו לא פחות מרשימים מהם ולא מצאנו שקבעו להם ליל הסדר?
- כותב האלשיך שנס יציאת מצרים גדול מנסי הכניסה לארץ מכמה בחינות:
- א. עם ישראל הנכנס לארץ היה ברמה רוחנית גבוהה ולכן "הגיע" להם ניסים בעוד שהעם שיצא ממצרים היה הרמה כה נמוכה עד שהמלאכים תמהו: "מה נשתנו אלה (היהודים) מהמצרים?"
 - ב. בניסי הכניסה לארץ רק נפגעו הרשעים ואילו בניסי מצרים הקב"ה הראה לעולם את שליטתו המלאה ביקום כאשר למצריים הייתה מכה וליהודים, במרחק כמה מטרים משם, לא היה כלום.
 - ג. בניסי הכניסה לארץ היכה הקב"ה ע"י שליחיו-מלאכיו ואלו בניסי יציאת מצרים כתוב: "אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ולא שליח".
22. **אתכם-לכם- בספר "טעמי המנהגים"** בשם **הגדת "גאולת ישראל"** תמה מנין ידע בעל ההגדה כי השאלה "מה...אתכם" היא שאלת החכם ואילו השאלה "מה העבודה הזאת לכם" היא שאלת הרשע?
- והשיב עפ"י הפסוק: "ויקרא אלוהים לאור יום ולחשך קרא לילה". המדרש אומר כי על מעשי הצדיקים כתב הקב"ה את שמו "אלוקים" ואילו על מעשי הרשעים לא קרא את שמו: "ולחשך קרא לילה". מכאן כי השאלה בה מופיע שם ה' היא שאלת החכם ואילו השאלה ממנה נעדר שם ה' היא שאלת הרשע.
- והוסיף כי הדבר רמוז בפסוק בספר קהלת: "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסתכלות כיתרון האור מן החושך". (יש המשייכים לימוד זה להגר"א).
23. **"רשע מה הוא אומר? – מה העבודה הזאת לכם" – מסביר רבי שמחה סופר** (בנו של ה"כתב סופר") כי הרשע רגיל לזיכוכים של "אחד על אחד" שבהם הוא יכול לנצח את היהודי הממוצע. אך מגיע ליל הסדר ובו יושבים אנשים בחבורה ואוכלים קורבן פסח. כאשר נכנס הרשע לחדר ורואה את כמות משתתפי הסדר הוא מבין כי יקשה עליו להתווכח עם כל כך ברבה אנשים ומתלבטת מפיו הקריאה: "מה העבודה הזאת לכם", כלומר מדוע אתם יושבים בלילה זה יחדיו ולא כרגיל כל אחד מקיים את מצוותיו בינו לבין עצמו.
24. **רשע מה הוא אומר? – מה העבודה הזאת לכם** – החכם מוזכר בתורה "והיה כי ישאלך בנך מחר..." ואילו הרשע מוזכר בתורה במילים "והיה כי יאמרו אליכם בנכם..." – זה ההבדל בין חכם לרשע. החכם שואל והרשע קובע ותוקף, הוא אינו חפץ בתשובה הוא חפץ בזלזול במצווה ((**הרב ברוך מרדכי אזרחי, הגדת ברכת מרדכי**))
25. **רשע מה הוא אומר? – מה העבודה הזאת לכם-** אומר **הצדיק מאפטא** כי הרשע שואל על סוג העבודה, איך אתם עובדים את ד' "בחציו לכם", הרשע מתפלל לראות את החבורה הנמנית על קרבן הפסח צולים הקרבן, אוכלים שרים ורוקדים והוא שואל: איזה מין עבודת ד' זו? הרי עבודת ד'

צריכה להיות בתפילה בסגופים וביראה, אך לא באכילה של בשר ושמחה יתרה? על שאלה זו עונה התורה לרשע: "ואמרתם זבח פסח הוא לה" דווקא זו עבודת ד' וכך נכון לעבדו, גשמיות משולבת ברוחניות

26. "הקהה את שיניו" - מפרש הרב ראובן מרגליות (פירוש להגדה, קהלת משה) מלשון "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה" (יחזקאל יח, ב), כלומר שהאשמה ברשעות הבן והתרחקותו היא לפעמים על ההורים והם צריכים לעשות חשבון נפש כיצד לקרב את הילדים הזקוקים לכך.

27. "הקהה את שיניו" - אומר הרב ישראל מאיר לאו שליט"א כשאדם הולך לרופא שיניים. והשן רקובה. מכה הרופא על השן. אם השן עדיין חיה. כואב מאוד. אך אם השן מתה. לא מרגישים כאב. כך אצל הרשע. תכאיב לו בנקודה היהודית אמור לו "אתה יהודי אתה"? ומיד יזעק מעומק ליבו. כן. ואז אתה יכול להסביר לו את סיפור ההגדה. אך אם לא כואב לו. סימן שאין מה להסביר....

28. "ושאינו יודע לשאול, את פתח לו" - מדוע כתוב "את" ולא "אתה"? מסביר רבי ברוך אפשטיין בהגדתו כי יש ללמד את הבן הזה (שאינו יודע לשאול) את הכל מתחילה ועד סוף, מא' ועד ת' ולכן נאמר א-ת-ת פתח לו.

29. "ברוך שומר הבטחתו לישראל" - לכאורה גם בשר ודם אמור לשמור את הבטחותיו ומה שבח המיוחד שאנו מקלסים את הבורא בכך?

1. הקב"ה אמר לעם ישראל שני חלקים בברית בין הבתרים: א. "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם". ב. "...ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לכאורה כיוון שעם ישראל לא עבד ממש ארבע מאות שנים ברי שהקב"ה היה פטור מלתת להם רכוש גדול ביציאתם. אלא שמאבתו לעמו קיים גם את החלק הזה בדבריו ועל כן אנו משבחים אותו: "ברוך שומר הבטחתו לישראל".

2. כתב הרב שבח קנעביל (ניו יורק, תרפ"ג) שהקב"ה אמר "כי גר יהיה זרעך..." וכו' לאברהם אבינו אך אנו משבחים את הקב"ה כי קיים את הייעוד הטוב רק לישראל ולא לישמעאל ועשו- ברוך שומר הבטחתו לישראל".

3. הסבר נוסף מובא באותה הגדה שאומנם הקב"ה הבטיח את השכר רק לאחר גלות מצרים אך הוא הגדיל לעשות וקיים את הבטחותיו גם לאחר שאר הגלויות.

30. "ברוך שומר הבטחתו לישראל - ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" - מסביר רבי שלמה אביטבול (מחכמי מתא-צפרו במרוקו) כי ישנה הלכה כי עבד שבורח אין מצווה לתת לו מתנת פרידה המוזכרת בתורה (הענק תעניק לו), וכאן הרי עם ישראל ברח ממצרים ואם כן פטור היה הקב"ה מלתת להם את המענק הכספי, אך כיוון שהקב"ה אוהב אותנו נתן לנו גם את הרכוש הגדול.

31. "שהקדוש ברוך חשב את הקץ" - מסביר הרב יעקב לוברבוים (בהגדתו "מעשה נסים") כי כאשר אדם הבטיח לחבירו אהובו להציל אותו בתאריך מסויים מצרה, כל הימים עד הצרה הוא מתכנן מה תהיה הדרך הטובה ביותר לקיים את ההבטחה וההצלה. הקב"ה כל יום ויום שעם ישראל היה משועבד במצרים ממש ספר את הימים עד שיוכל להתערב ולהוציא אותם משם לפי התוכנית האלוהית

32. "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" - מסביר המלבי"ם כי ההגדה מחולקת לשתי קבוצות פסוקים: מספר יהושע ומספר דברים (מקרא ביכורים). בעל ההגדה רצה לספר על תקופת העבודה זרה, ימי אברהם, יצחק ויעקב ועד הירידה מצריימה ועל השעבוד והגאולה ממצרים. אלא שאי אפשר לקרוא את כל ספר בראשית וחצי ספר שמות ולכן מצא בעל ההגדה פסוקים המתארים בקיצור את הדברים המוזכרים לעיל. הפסוקים מספר יהושע מסכמים את ספר בראשית והפסוקים ממקרא ביכורים את הגלות והגאולה ממצרים.

33. "ואקח את אברהם אביכם" – מקשה מהרא"ל צינץ: הרי ידוע שאברהם הכיר את בוראו לבד ועל כך אנו משבחים אותו ומדוע בעל ההגדה טוען שכביכול ה' "לקח" אותו מעבר לנהר? אלא שהמעין במדרש המספר על אברהם המגלה את בוראו אכן שם לב לעובדה כי הקב"ה "יזם" את התהליך, וכך לשון המדרש: "הציץ עליו בעל הבירה..."

34. "והיא שעמדה לאבותינו ולנו..." – מי זו "היא" שעמדה לאבותינו ולנו והצילתנו מכל הגזרות הקשות במשך הדורות?
 כותב הרב מאיר להמן בהגדתו שלוש אפשרויות:

- א. תרת ה' שאילולא היא היינו אובדים במשך שנות גלותנו.
- ב. הבטחת ה' לאבותינו כי יגאל את עם ישראל באחרית הימים.
- ג. היעוד של עם ישראל להיות עם ה' ולפרסם את שמו יתברך לעולם.

35. "והיא שעמדה לאבותינו ולנו..." הרב צבי הירש קלישר הסביר במשל. היה מלך שכעס על בנו והיגלה אותו למקום רחוק. המלכה, התחננה לפני המלך שלא ישכח להחזיר ביום מן הימים את בנו. המלך הסכים כי גם המלכה תגלה לאותו המקום ומכיון שאת מלכתו לא ישכח להחזיר כי תחסר לו מאוד, גם את בנו יחזיר בודאי. ואמר כי השכינה גלתה עם ישראל לכל מקום שהלכו, ומי שיחזיר את השכינה לציון יחזיר בודאי גם את היהודים מן הגלות יחד איתה.

36. "והיא שעמדה לאבותינו..." – כתב בהגדת "שפת הים" (רבי זאב וולף אלטשול) כי "היא" פירושה השכינה שכאשר עם ישראל ירד לגלות, השכינה ירדה איתם לגלות והמתינה איתם עד הגאולה. לו השכינה לא הייתה נשארת איתם בגלות, כל אחד שהיה עומד על עם ישראל היה יכול לכלות אותנו, אבל כיוון שגם השכינה הייתה שם, היא הגנה עלינו גם בגלות.

37. "והיא שעמדה לאבותינו"-I- ששה סדרי משנה, ה- חמשה חומשי תורה, -עשרת הדברות א- אחד אלוקינו. רק בזכות התורה והמצוות שרדנו את כל הגלויות ונשארנו בעולם.

38. "והקב"ה מצילינו מידם" – לו הקב"ה סתם היה משמיד את אויבנו היה מקום לומר כי הוא לא אוהב אותנו אלא סתם שונא את האומה בה הוא נוקם אך כיוון שהקב"ה "משקיע" בניסי ההצלה הרי שמוכח שהוא אוהב את עמו וכאשר הוא נוקם את נקמתם הוא עושה זאת מכל ליבו האוהב.

39. "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות..." – מה פירוש "צא ולמד" וכי מאין יש לי לצאת ומה יש לי ללמוד?

ראיתי במספר הגדות שפירשו רעיון דומה. הקטע הקודם הסתיים בכך ש"בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו". יש שיוכלו לטעון כי אנו מקוממים עלינו את אומות העולם בכך שאנו שומרים תורה ומצוות אך לו היינו מתקרבים אליהם ומתחננים איתם וכו' לא הייתה השנאה אלינו גדולה כל כך. על כך מגיב בעל ההגדה: "צא" – מן הרעיון הזה ו"למד" את ההיסטוריה של עמנו. גם יעקב שהיה קרוב ללבן הקשרי נישואין וגר בביתו כעשרים שנה נאלץ להתגונן בפני האנטישמיות של הגוי הזה. אם הקב"ה לא היה עוזרו רע ומר הייתה אחריותו.

40. "ארמי אובד אבי" – ידועה מחלוקת רש"י-אבן עזרא כיצד לפסק את הפסוק ומה משמעותו. לשיטת רש"י (וכמוהו רוב המפרשים) צריך לקרוא: "ארמי, אובד אבי" כלומר לבן הארמי שניסה לאבד והשמיד את אבי יעקב.

לעומת זאת האבן עזרא מפסק: "ארמי אובד, אבי" ולשיטתו הכוונה ליעקב שברח מפני עשו לארם ושם היה אובד אילולא הקב"ה הושיעו וליווה אותו.

41. "וירד מצרימה" – רבי יצחק אברבנאל שם לב כי פעמיים בהגדה מוזכר עניין הירידה למצרים

בלשון יחודית: "וירד מצרימה", "...ויעקב ובניו ירדו מצרימה". מסביר האברבנאל כי לא כתוב שהם "הורדו" למצרים אלא "ירדו" שהרי הייתה זאת אשמתם, יעקב יצר קנאה בין האחים והם לא טמנו דם בצלחת ושנאו את יוסף וע"י כך נתגלגלו למצרים.

42. "ולבן ביקש לעקור את כל"

א. שואלים מפרשי ההגדה: מנין לבעל ההגדה שלבן רצה לעקור את הכל, וכי היה לבן הורג את בנותיו ונכדיו?
והשיבו כי ישנה הלכה במסכת קידושין שאם אדם אמר לשלוחו "צא וקדש לי אשה" והלך השליח וקידש כמצוות משלחו ומת, אין המשלח יכול להתחתן לעולם שהרי בכל אחת שרוצה להתחתן עמה יש לחוש שמא היא אחותה או אמה של ההיא שהשליח קידש בשבילו.
כאשר קידש אליעזר את רבקה ליצחק ניסה לבן להרעילו כאשר שם במזונו רעל. לו היה מצליח להרעיל את אליעזר הרי שיצחק היה אסור לשאת אשה כנאמר לעיל וממילא לא היה חלילה המשכיות לעם ישראל. לכן חרץ בעל ההגדה את הדין: "ולבן ביקש לעקור את הכל".

ב. **אמא של הרב שבדרון זצ"ל שאלה**: לכאורה יוצא שפרעה היה "חסיד אומות העולם" אולי נקים לכבודו ב"יד ושם" אנדרטה כי הוא בסך הכל גזר רק על הזכרים ולבן המנוול רצה לעקור את הכל האם באנו לשבח את פרעה?

והשיבה שמשפט זה בא להראות את הרשעות של פרעה כיוון שלבן רצה לעקור הכל אבל זה היה בלתי אפשרי שהרי ה' הבטיח: "לזרעך אתן את הארץ..." אבל פרעה גזר להשמיד רק את הזכרים וזה אולי יהיה אפשרי ולכן פרעה רשע יותר מלבן

43. **"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים"** – מדוע נבחר הקטע של מקרא ביכורים (דברים כ"ו) להיות הקטע העיקרי של ההגדה וכי חסרו לבעל ההגדה קטעים מתוך ספר שמות העוסקים בספור יציאת מצרים עצמו?
ויש לומר כי המטרה העיקרית של הערב היא שאדם יראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. את מקרא ביכורים אומר אדם שמעולם לא סבל משעבוד מצרים וכלל לא היה חלק מאותה גאולה (שהרי ביכורים מביאים רק לאחר הכניסה לארץ ודור יוצאי מצרים כבר מת במדבר). והנה עומד אותו אדם ומספר את סיפור יציאת מצרים כאילו הוא יצא ממצרים: "וירעו אותנו המצרים, ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. ונצעק אל ה'..."
אבותיו של אותו אדם הצליחו במשימתם להעביר לו את הרגשת "כאילו הוא יצא ממצרים" ובעל ההגדה מבקש מאתנו את אותה התוצאה.

44. **"כאילו הוא יצא ממצרים"** - הסביר הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל כי אסיר שיצא מהשבי לאחר תקופה ארוכה, והוא עייף ויגע, אבל בשעה שהוא רואה את בני משפחתו מיד הוא מספר להם את כל מה שעבר עליו באותה תקופה, ומרוב תשוקתו לספר להם הוא מתגבר על עייפותו ואינו מרגיש אותה כל כך. כך בליל הסדר, המצוה היא שאדם ירגיש כאילו עכשיו הוא יצא ממצרים, ואז לא יחוש עייפות בסיפור ההגדה. רק מי שמרגיש כך, יכול לקיים מצות סיפור יציאת מצרים במשך כל הלילה.

45. **"ורב, כמה שנאמר "רבבה כצמח השדה נתתיך..."** – ישנם שני סוגי צמחים. סוג אחד צמח הצומח מאיליו בשדות וסוג שני צמח שזקוק לנטיעת האדם. הקב"ה החל את גאולת מצרים עוד לפני שהיה להם זכויות בעוד שהיו עובדי עבודה זרה כלומר הגאולה צמחה בתחילה כצמח השדה בלי זכויות של עם ישראל אלא רק בגלל רצון ה' לגאול אותם. (רבי יצחק אייזיק חבר)

46. "וירעו אותנו המצרים" – מדוע לא נאמר: "וירעו לנו המצרים"? אלא מסביר בהגדת "ברוך שאמר" כי המצרים רצו כמובן להצדיק את התעללותם בעם ישראל ולכן ציירו את היהודים כמזיקים לאנושות כולה, עם שיש להשמידו ומהר בטרם יכלה את העולם. לכן נאמר: "וירעו אותנו"-הציגו אותנו כרעים בעיני העולם.

47. "וירעו אותנו המצרים כמה שנאמר הבה נתחכמה לו"- נשאלת השאלה מה הקשר בין הפסוק הבה נתחכמה לו לבין מה שבעל ההגדה רצה ללמוד ממנו כלומר שהמצרים עשו לנו צרות רעות וגדולות? עונה **רבי יעקב מאיר פאדווא** בהגדת "נטפי מים" כי המצרים לא הסתפקו בלעשות לעם ישראל צרות בסיסיות אלא כל הזמן חשבו איך **להתחכם** עוד ועוד לעם ישראל ולכן הפסוק מלמד את מה שרצה בעל ההגדה. (הרמב"ן כותב על הפסוק "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי" כי המצרים הוסיפו הרבה צרות ושעבוד על עם ישראל יותר מהתכנון האלוקי ועל הפרש שילמו במכות מצרים וטביעה בים סוף)

48. "וירעו אותנו המצרים"- מפרש **רבי דוד אסאבג** בהגדת "שאר ירקות" כי וירעו הוא לשון חברות וידידות. כלומר בתחילה המצרים הציגו עצמם כי שרוצים בטובת עם ישראל ולאט לאט טוו סביבם את רשת עבודת הפרך. וכך גם דברי המדרש "בפרך"- בפה רך (כלומר במתק שפתיים).

49. "וימררו את חייהם" – הטעמים בתורה למילים הללו הם "קדמא ואזלא" (בתרגום לעברית: להקדים וללכת). כתבו הגאונים כי הסיבה ליציאה המוקדמת של עם ישראל ממצרים היה קושי השעבוד-"וימררו את חייהם".

50. "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך" – יציאת מצרים הייתה לעם ישראל "אביב" הבאה לאחר "חורף" קשה של הסתר פנים. לכן כותב **מהרא"ל צינץ**, גם בפסוקי השעבוד והגאולה רמזות בהם המילה "אביב".

"ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך"

"זעקת בני ישראל באה אלי"

51. "וירד מצרימה-אנוס על פי הדיבור" – רגילים אנו לפרש כי יעקב ירד למצרים לא מרצונו החופשי אלא נאנס על פי דיבורו של ה'.

כתב **רבי יששכר בן רבה של פודקאמין** כי יעקב נאנס עפ"י הדיבור של...עצמו. כאשר בשרו לו כי יוסף חי אמר יעקב: "רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות". לאחר שחשב על כך מעט רצה יעקב לבטל את נסיעתו למצרים מאחר שחשש מאד להתדרדרות רוחנית של צאצאיו, אך כיוון שכבר הוציא מפיו התחייבות שירד למצרים לא יכול היה כבר לסגת וירד למצרים. נמצא יעקב אנוס לרדת למצרים על פי הדיבור של עצמו.

52. "אנוס על פי הדיבור"- כותב הרב בנימין דוד רבינוביץ (מגיד מישרים של קהילת ורשא) הקב"ה רצה לגלות מלכותו בעולם ולצורך כך **נאלץ** עם ישראל לרדת למצרים מעוז הכישוף, כדי להראות לכל העולם כולו כי מי ששולט בעולם הוא הקב"ה בלבד.

53. "ואת עמלנו-אל הבנים" – מה הקשר בין המילים "עמל" לבין הבנים? השיב **מהרא"ל צינץ** כי כיוון שזרקנו את בנינו ליאור הרי שהיה העמל קשה יותר מאחר ואנשים מתו ולא היו עובדים חדשים.

54. "ואת עמלנו אלו הבנים"- למה נקראו הבנים בשם "עמל"? כותב רבי ישמעאל בן אברהם הכהן (בהגדת "שבח פסח") כי הגמרא במסכת סוטה מספרת מה עשו נשות ישראל הצדקניות במצרים על מנת לחזק את הבעלים באמונה ולהמשיך להביא ילדים לעולם ולאחר מכן עמלו קשות להסתיר את הילדים כדי שלא יזרקו אותם המצרים ליאור, ומאחר שהיה זה תהליך קשה נקראו הבנים בשם "עמלנו".

- 55. ורבי יוסף גקטליא** הסביר כי אדם עובד קשה כל חייו כדי להביא פרנסה לילדיו ושלא יחסר להם דבר ולכן נקראים הילדים "עמלינו".
- 56. "ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו"** - שואל **רבי דוד אופנהיים** (רבה של פראג, נפטר 1736) בעל ההגדה רצה להוכיח כי עם ישראל צעק אל ה', והביא פסוק שלא מוכיח כלום אלא חוזר שוב על כך שעם ישראל צעק את ה'. והשיב כי החידוש הוא שכאשר רוצים גאולה לימדונו חכמינו כי צריך אדם להתפלל על חבריו. וזהו החידוש בפסוק: ונצעק אל ה' - כלומר התפללנו על הצער של הקב"ה שנגרם עקב שעבוד בניו ואז נגאלנו ממצרים.
- 57. "וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה"** - בעל ה"משנה למלך" מקשה מה הקשר בין הדברים וכי אם לא היה מת מלך מצרים לא היו בני ישראל נאנחים מן העבודה הקשה? והשיב כי עם ישראל התרבה במצרים בצורה על-טבעית ואם כן העבודה הייתה אמורה להסתיים מוקדם יותר כי יש יותר עובדים למלא את המכסה. אך כיוון שהמדרש אומר שפרעה הרשע נצטרע (וימת-קיבל צרעת) והיה שוחט כל יום 150 ילדים יהודיים לרחוץ בדמם אם כן שוב לא היו עובדים רבים וחזרה העבודה לקדמותה ועל כל נאנחו בני ישראל.
- תשובה נוספת מצאנו בהגדת "כיד המלך" לרבי יעקב ספרא. הוא כותב כי היהודים חשבו שהמצרים לא באמת שונאים אותם אלא שאין להם ברירה משום שהמלך פרעה שולט גם בהם. אך לאחר שהמלך מת והמצרים המשיכו להתעלל בעם ישראל הם גילו כי כל העם המצרי שונא אותם והוא חלק מתהליך הדיכוי ואז נשברו וכבר נאנחו ובכו.
- 58. "ותעל שועתם אל האלוקים מן העבודה"** - לכאורה הפסוק הפוך, היה צריך להיות כתוב "ותעל שועתם מן העבודה אל האלוקים"? כתב **רבי ישעיה מושקאט** בספרו "הרי בשמים" כי היו לעם ישראל שתי צרות האחת ההתדרדרות הרוחנית במצרים והשניה העבודה הקשה. היה להם יותר עזב שהתרחקו מהאלוקים מאשר "מן העבודה".
- 59. "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה- אני ולא מלאך"** - כותב **רבי חיים הירשנזון** (נפטר 1935 רבה של הובוקן, ארה"ב) ש צרות שבאות לעולם ואפשר לתלות אותן "בסיבות טבעיות". בעשרת המכות הקב"ה דאג שכל המכות גם הנקראות טבעיות יהיו בצורה שכולם יצטרכו להודות כי "אצבע אלוקים היא"
- 60. "ובמורא גדול זה גילוי שכינה"** - ככל שאדם רואה מלך בשר ודם יותר פעמים, כך יראתו מהמלך הולכת ופוחתת. לעומת זאת ככל שרואים יותר את עוצמתו של הקב"ה, גדלה והולכת יראת השמים של האדם. לכן אומר בעל ההגדה ככל שיש "גילוי שכינה" יש "מורא גדול" יותר (**רבי ישראל ממודז'ץ, הגדת אשי ישראל**)
- 61. "מכת בכורות"** - שואל **המלבי"ם** מדוע רק מכת בכורות נקראת "מכת" ולא כן שאר המכות? והשיב כי כל המכות כולם שמם מעיד עליהם כי הם מכות: דם, כינים, דבר ואילו "בכורות" זה לא שם של מכה ולכן כדי להדגיש שגם זה מכה צריך לומר: "מכת בכורות".
- 62. "ביד חזקה זו הדבר"** - אומר **רבי עמרם בלוהם** בספרו "בית שערים" כי הקב"ה אמר שהדבר יפגע רק בבהמות ולא יפגע באף מצרי בניגוד למכת דבר שיש בדרך כלל בעולם וזה בא להראות את ידו ויכולתו של אלוהינו.
- 63. "רבי יהודה היה נותן בהם סימנים: דצ"ך, עד"ש באח"ב"** - וכי מה בא רבי יהודה ללמדנו? וכי קשה כל כך לזכור בעל פה את עשרת המכות שהוא צריך לקצורם לראשי תיבות? אלא שיש להסביר עפ"י הגמרא בשבת דף לג. העוסקת באותו ויכוח מפורסם בין רבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון בנוגע למעשיהם של הרומאים בארץ ישראל: רבי יהודה שיבחם, רבי יוסי שתק ורבי

שמעון גינה. הרומאים גמלו לרבי יהודה בכך שמינו אותו ל"ראש המדברים בכל מקום" (=הנואם הראשי בכל אירוע). בא רבי יהודה ומלמדנו מוסר שאפילו מי שיש לו רשות לדבר ללא הגבלה צריך למעט בדיבורו ולקצר עשר מילים לשלוש.

64. "רבי יהודה היה נותן בהם סימנים: דצ"ך, עד"ש באח"ב"- גם רבי אליהו בן הרוש (מרוקו, נפטר 1883) שואל אתה שאלה מה בא רבי יהודה ללמדנו? והסביר כי בספר תהילים (פרק קו) מופיעות המכות אך לא כסדר המופיע בתורה בספר שמות. ובא רבי יהודה בראשי תיבות שאמר, להכריע כספר שמות ולא ככתוב בתהילים.

65. רבי יוסי הגלילי אומר : מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים..."- כל הקטע עוסק בכמה מכות באמת לקו המצרים במצרים וכמה מכות על הים. למה ההגדה דנה בזה בכלל מה אכפת לי כמה מכות לקו המצרים במצריים?
התשובה היא שהתורה הבטיחה " כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" ה' הבטיח שכל עוד עם ישראל יעשה הישר בעיניו הוא לא יקבל את מכות מצריים.

66. "כמה מעלות טובות למקום עלינו" – לפני אמירת החלק הראשון של ההלל רצה בעל ההגדה להלהיב את ליבנו ולמלא אותו באהבת ה' ולכן מנה כמה מן המעלות הטובות של הבורא עלינו.

67. "אילו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם- דיינו"- הלכה פשוטה היא, אומר רבי יעקב וילנצ'יק (הגדת "תהלה לדוד"), כי אדם שהתחייב מיתה ותשלומים (כגון שהרג מישהו וגם קרע את בגדו תוך כדי) בית הדין מוציא אותו להורג אך הוא פטור מן התשלומים ("קים ליה בדרכה מיניה"). אך הקב"ה כל כך אוהב את עם ישראל שהרג אותם וגם נתן לנו את ממונם בגלל השעבוד ששעבדו בנו.

68. "אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה- דיינו"- מסביר רבי שלמה אביטבול כי חסד כפול עשה הקב"ה עם ישראל. כאשר הים נקרע, עדיין יש בתוכו רטיבות ולא נעים ללכת בתוך הבוץ שנוצר, לכן הקב"ה קודם ייבש את קרקעית הים (חרבה) ורק אחר כך קרע את הים ועל ידי זה ראו כל אומות העולם את אהבת ה' לעמו.

69. "אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, דיינו" – לכאורה מה יתרון במעמד הר סיני ללא קבלת תורה ומדוע אמר בעל ההגדה "דיינו"?
א. כתב רבי ברוך אפשטיין בהגדתו כי במעמד הר סיני עצמו כבר למד עם ישראל שיעור חשוב במידת הענווה שהרי הקב"ה בחר בהר סיני הקטן והעלוב ולא בהרים הגבוהים והשחצנים. אילו למדנו רק את מידת הענווה, שהיא שיעור חשוב ביותר לכל באי עולם, דיינו.
ב. בתחילה קירב הקב"ה אותנו להר סיני ואמר לנו את שתי הדיברות הראשונות וכתוצאה מבהלת עם ישראל נאלץ הקב"ה להפסיק את הדיבור הישיר ואת שאר התורה אמר דרך משה רבינו. על כך אומר הפייטן, אילו רק היינו זוכים לשמוע את שתי הדיברות מפי מלך העולם ורק לראות את גילוי השכינה העצום אפילו בלא המשך התורה – דיינו.

70. "אילו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו"- מסביר רבי שלמה ראובן רבינוביץ (אב"ד פיקליון) כי כוחה של ארץ ישראל הוא למנוע את האדם מלעבור עבירות אך אין בכוחה של הארץ לכפר על עוונות שכבר נעשו, לשם כך צריכים אנו את החסד האלוקי של בניית בית המקדש. לכן טובה כפולה ומכופלת לקב"ה עלינו שלא הסתפק בנתינת ארץ ישראל ובנה לנו גם את בית הבחירה.

71. "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו"- כותב רבי יעיש קריספין בהגדת "רקיק אחד" כי יש ברשימה של "דיינו" חמש עשרה טובות בעשה הקב"ה ליוצאי מצרים. למרות שהם לא היו זכאים במעשיהם, זכות האבות הקדושים עמדה להם. ומדוע 15 מעלות טובות?

מפני שחמש עשרה שנה אברהם, יצחק ויעקב למדו תורה יחד (אברהם נפטר כאשר יצחק היה בן 75 ויעקב בן 15). וזה רמז באותיות האחרונות של "וכמה טובה כפולה"

72. "ואמרתם זבח פסח הוא לה'..." - קורבן הפסח הוא הצהרה כי ה' הוא אלוקינו ואוהב אותנו שהרי פסח על בתי בני ישראל והכה את המצרים. ולאחר חורבן הבית כיצד נוכל להראות את תודתנו ואהבתנו לקב"ה? עונה **רבי לוי יצחק מברדיצ'ב "ואמרתם"** - על ידי תפילה ולימוד תורה שיעשו כמו שצריך נראה את אהבתנו היומיומית לבורא עולם

73. "מצה שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו" - מובא בהגדת "ברכת השיר" (רבי אריה לייב צינץ) הרי יציאה במהירות זה דבר לא טוב שהרי כתוב בגאולה העתידית "כי לא בחיפזון תצאו"? והשיב כי עם ישראל היה שקוע במצרים במ"ט שערי טומאה ולכן החיפזון היה דבר טוב, לעומת זאת בגאולה העתידית לאחר שכל העולם כולו יהיה קדוש, עם ישראל יחזור לארץ במתינות ובגאווה ולא בריצה כגנבים.

74. "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה?..." - שואל החיד"א (הגדת שמחת הרגל) וכי מי לא יודע למה אוכלים מרור ולשם מה צריך עורך הסדר לשאול ולענות? והשיב כי כבר עשינו זכר לשעבוד באכילת החרוסת (שאותה אוכלים זכר לטיט) ולשם מה צריך סימן נוסף בדמות המרור? והתשובה היא כי בזכות שהשעבוד היה קשה מהמתוכנן יצאנו מוקדם יותר ממצרים ולכן אוכלים גם מרור לסמל את קושי השעבוד.

75. "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" - כותב רבי דוד אסאבג (מגדולי חכמי מרוקו) בהגדת "שאר ירקות", כי ביציאת מצרים הקב"ה ויתר על 190 שנות שיעבוד וגאל אותנו מוקדם לאחר 210 שנים בלבד, כל יזכור כל אדם כי הקב"ה יכול לגאול את עם ישראל גם בתקופתנו לפני הזמן והכל תלוי בתורה ומעשים טובים שלנו.

76. "...אין אנחנו מספיקים להלל..." - ומדוע? כי גם כאשר אנו מהללים לקב"ה הרי הוא מזרים לנו כוחות חיים שנוכל להללו ושוב אנו מחויבים להללו על כך וחוזר חלילה וממילא לעולם לא נספיק לפרט את שבחיו וחסדיו עמנו (הרב שבח קענביל, ניו יורק).

77. "לפיכך אנו חייבים להודות, להלל, לשבח..." - למה בחנוכה בתפילת "על הניסים" אנו אומרים "לשנה אחרת קבעום בהלל והודאה" ואילו כאן בהגדה אנו אומרים להודות לפני להלל?

השיב **הרב אשר וייס** כי בחנוכה אנו משבחים על נס שהיה ולכן מתחילים בהלל אך בפסח כל אדם חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ולכן הוא לא מודה על מה שהיה אלא על הרגע הזה בכל שנה ולכן קודמת ההודאה להלל.

78. "מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה" - מסביר **הרב חיים הירשנזון** כי עם ישראל יצא מעבדות לחירות אך שבט לוי לא עבד במצרים ולמרות זאת גם הוא היה תחת הכותרת של משועבדים לפרעה. לכן מעבדות לחירות יצא עם ישראל ומשעבוד לגאולה שבט לוי.

79. "בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוועז היתה יהודה לקדשו..." - מסביר **הרב עמרם בלוהם** (הונגריה, המאה ה-19) כי בגלות מצרים היו אמורים ישראל לצאת ידי חובת כל הגלויות ולהגאל לתמיד אלא שחטאו בחטא העגל ומכיוון שלא נשארו בקדושתם גם לא נגאלו גאולת עולם. וזה דברי הפסוק הנ"ל: כאשר יצאנו ממצרים זה אמור היה להיות גאולה מכל הגלויות (מעם לוועז) אך זאת רק בתנאי שיהודה (עם ישראל) היה נשאר בקדושו ולא חוטא.

80. "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים" - שואל הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו "אמרי שפר" וכי לא אמור להיות הפוך, קודם נגאלו אבותינו ואחר כך אנו? והשיב כי זו בדיוק מטרת ליל הסדר שכל אחד מאיתנו ירגיש בעצמו כאילו הוא נגאל ממצרים בגופו ובנשמתו ולכן מקדימים אותנו לאבותינו.

81. "כוס שניה" - נפסק להלכה בשו"ע כי מותר לשתות כוסות נוספים בין כוסות החובה אך בין כוס שלישית לרביעית אין לשתות. מה טעם הדבר?
אמרו בחסידות כי הכוסות מכוונות כנגד ארבע לשונות גאולה: "והוצאתי", "והצלתי", "וגאלתי", "ולקחתי". בין הלשונות הללו אפשר להפסיק אך אין אפשרות להפסיק בין "וגאלתי אתכם" ובין "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוהים". כל מטרת גאולתנו ממצרים הייתה למען נהיה ממלכת כהנים וגוי קדוש, עמו של הקב"ה.

82. **אכילת מצה** - כתוב בזוהר הקדוש שמצה היא "מיכלא דאסוותא" - לחם של רפואה. שואל האדמו"ר ממונקאטש מניין לזוהר חידוש זה? והשיב כי הפעם הראשונה שמוזכר במדרשים מצה זה כאשר באו המלאכים לבקר את אברהם אבינו בפסח לאחר ברית המילה ואחד מהם הגיע כדי לרפא אותו ממכאוביו, ושם כתוב ששרה אפתה למלאכים מצות. אם כן יש קשר בין אכילת מצה לרפואה.

83. "זכר למקדש כהלל" - כתב רבי גדליהו סילברסטון בהגדתו כי ראוי למי שעושה בליל פסח זכר כהלל לנהוג גם כל השנה כהלל: להיות בעל ענוה כהלל, להיות מוסר נפש על התורה כהלל וכו'.

84. **שולחן עורך- צפון** - כתב רבי ברוך צבי מושקוביץ (אב"ד בודפסט) כי אדם צריך לשים אל לבו כי גם אם יש לו עשירות בעולם הזה (שולחן עורך) אל ישכח כי העיקר זה לעמול בתורה ומצוות כדי לקנות חלק בעולם הבא (העולם הצפון- הנסתר)

85. **פתיחת הדלת לאליהו הנביא ואמירת "שפוך חמתך אל הגויים"** - כתב האדמו"ר מהאלמין (מבית שמש) כי אנו רוצים לסמן בפתיחת הדלת כי לכל יהודי גם מי שנחשב רחוק מתורה ומצוות יש עדיין בנשמתו פתח פתוח של רוחניות גם אם אינו חש בזה. ומכיוון שהקב"ה הבטיח "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם" הרי את שלנו עשינו ועכשיו על הקב"ה לבשר לנו הגאולה על ידי אליהו הנביא.

86. **"שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו, כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו"** - כתב בהגדת "שאר ירקות" (רבי דוד אסבאג, מרוקו תש"ג) כי אומנם לנו לא מגיעה עדיין הגאולה, אך הגויים כבר מתפארים שנצחו את אלוהי ישראל ולכן בשביל להציל את שמך המחולל בגויים תביא לנו את הגאולה ואל בשל הזכויות שלנו.

87. **"לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד, על חסדך ועל אמתך"** - כתב בעל "אגדת אזוב" (הרב גבריאל זאב מרגליות) כי אנו מנמקים בשלוש סיבות עיקריות את בקשתנו להיגאל גאולה שלמה:
א. מצב הגלות הוא חילול שמו יתברך כמאמר הנביא: "באמר עליהם עם ה' אלו ומארצו יצאו". ולכן "כי לשמך תן כבוד"
ב. הקב"ה רב חסד ולכן ירחם עלינו בראותו מצבנו העלוב בין אומות העולם". ולכן "על חסדך"
ג. הקב"ה הבטיח וחייב לקיים - ולכן "ועל אמתך".

88. **"אתהלך לפני ה' באור החיים"** - אומר רבי צבי הירש שפירא (האדמו"ר השני של חסידות מונקאטש, פולין, נפטר 1913) כי כאשר אדם יושב בחושך זמן מרובה ולפתע פותחים לו חלון עם אור גדול הוא יכול להתעורר במקום. הקב"ה ברחמיו ביציאת מצרים פתח לנו אור גדול וגם שמר עלינו שלא נתעורר מאור הגאולה שהדליק לנו. וזה מה שאומר דוד המלך, כאשר יבוא "אור החיים" אני מבקש ממך ה' שתתן לי כוח לעמוד בו ואזכה להמשיך ולהתהלך לפניך.

- 89. "אני עבדך בן אמתך, פתחת למוסרי"-** מסביר הרב בנימין דוד רבינוביץ כי כאשר העבד קשור באזיקים והוא הולך אחרי אדונו לכל מקום אין בכך שום חכמה, אך כאשר האדון פותח את אזיקיו של העבד והוא עדיין הולך אחריו ומשרת אותו, זה מראה על נאמנותו הגדולה של העבד לאדונו. אומר דוד המלך, למרות ש"פתחת למוסרי" כלומר יש לי בחירה חופשית, בחרתי להיות עבדך בן אמתך. וכי לא מגיע לי שכר?
- 90. "כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם, הללויה"-** אומר רבי יצחק אברבנאל כי ביציאת מצרים עם ישראל הגיע לאמונה בקב"ה אך העולם כולו עדיין לא הגיע למסקנה כי הקב"ה ומלכותו אמת. אך בגאולה העתידית, כל העולם כולו יכיר במלכות ה'. לכן החלק הראשון של הפסוק מדבר על עם ישראל בגאולת מצרים והחלק השני על גאולת העולם כולו באחרית הימים בביאת משיח.
- 91. "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" –** כותב רבי יצחק אברבנאל כי צריך להודות לקב"ה משתי הסיבות. האחת כי הוא הטוב המוחלט של העולם וגם אם האדם לא רואה את זה, הבעיה במשקפיים הרוחניות של האדם, והשני כי רבים החסדים שמשפיע עלינו בימי חיינו גלויים ונסתרים
- 92. "יאמרו נא בית אהרן" "יאמרו נא יראי ה"-** הכהנים בגלות מנותקים מעבודת בית המקדש ולכן בזמן הגאולה ישבחו את הקב"ה יותר מאשר שאר עם ישראל, תלמידי החכמים לא יכולים לעסוק בתורה בזמן הגלות כמו שצריך ולכן בזמן הגאולה ישבחו ביותר לקב"ה שיכולים לחזור וללמוד תורה (ר"י אברבנאל)
- 93. "פתחו לי שערי צדק אבוא במ אודה יה זה השער לה' צדיקים יבואו בו"-** דוד המלך חשב שיש מספר שערים שדרכם אפשר להגיע לשיא הרוחניות ולכן אמר "שערי" בלשון רבים, אבל ענו לו שיש רק שער אחד והוא "לה' " אם אדם יכוון את כל מעשיו לשם שמים הרוחניים והגשמיים יגיע לדרגה אליה הוא שואף להגיע (רבי יחזקאל אברמסקי)
- 94. ברוך הבא בשם ה', ברכנוכם בשם ה'-** כותב הרב יעיש קריספין (נפטר 1939, מרוקו) בהגדת "רקיק אחד" כי דוד המלך אומר כי מי שעלה לרגל לשם המצווה שציווה ה' מגיע לו ברכה אך מי שעולה לרגל מכל מיני סיבות אחרות לא מגיעה לו ברכה בשם ה'. והסביר עוד כי פתח בלשון יחיד "ברוך הבא" והמשיך בלשון רבים "ברנוכם" כי כל יהודי שמקיים מצוות עם כוונה הוא צדיק והפך להיות כמו רבים המקיימים את המצווה.
- 95. כוס חמישית –** ישנה מחלוקת ראשונים האם יש חיוב לשתות כוס נוספת כנגד לשון הגאולה החמישית. **המהר"ל מפראג** בהגדתו מסביר כי את הכוס הרביעית יש לשתות לאחר קטעי ההלל המצרי (זהו ההלל הרגיל שאנו אומרים) שהרי כאן בעצם סיימנו לעסוק בענייני הגאולה העתידית. לאחר מכן אנו אומרים את ההלל הגדול (פרק קל"ו בתהילים שכל שורה בו מסתיימת המילים: "כי לעולם חסדו") ושוב יש לשתות כוס נוספת והפעם כהודאה לקב"ה על גאולה מסוג אחר, גאולה יומיומית הלא היא הפרנסה (בהלל הגדול מוזכרת השורה: "נותן לחם לכל בשר-כי לעולם חסדו").
- 96. לשנה הבאה בירושלים הבנויה-** שואל הרבי ממונקאטש מדוע מזכירים את ירושלים פעמיים בליל הסדר, בתחילה אומרים השנה אנו כאן לשנה הבאה בירושלים ושוב מזכירים בסוף הסדר? והתשובה היא כי יש לזכור את קדושתה ועוצמתה של ירושלים כאשר אנו בגלות ולא לשכוח את קדושתה גם כאשר אנו כבר בירושלים הבנויה ומתוך הרגל עלולים לשכוח את המיוחד שבה. לכן אנו אומרים פעמיים, בתחילה עדיין אנו לפני תחילת הסדר ואנו זוכרים את ירושלים ולבסוף אחרי האוכל והיין כאשר אנו שמחים ומאושרים שוב אנו לא שוכחים לציין את קדושתה ועוצמתה של ירושלים עיר הקודש.
- 97. "אחד מי יודע? אחד אלוהינו שבשמים ובארץ"-** כתוב במדרש כי בבריאת היום הראשון לא כתוב "יום ראשון" אלא יום אחד כי באותו יום לא היה בעולם שום דבר למעט הקב"ה שהיה אחד

ויחיד בעולמו. וזה מה ששואל מחבר הפיוט: אחד מי יודע? למה כתוב בתורה "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד"? והשיב בגלל שהיה אלוהינו יחיד בשמים ובארץ.

98. "שבעה ימי שבתא...תשעה ירחי לידה" – שואל בהגדת "ברוך שאמר" הרי כך הפיוט "אחד מי יודע" מכון כנגד הדברים המיוחדים את עם ישראל מכל האומות. אבל שני הדברים הללו שייכים לכל אומות העולם ומדוע הוזכרו?
והשיב כי יהודי בכל יום מימי השבוע לוקח עימו את ברכת השבת שעברה ומצפה מתי כבר תגיע השבת הבאה. לכן מזכירים אנו בשיר-של-יום " היום יום ראשון בשבת" וכו'. ולכן הזכיר הפייטן "שבעת ימי שבתא" כלומר שבעת ימים שכולם שבת.
גם תשעת ירחי הלידה של התינוק היהודי שונים הם משל הגוי. הרי בתשעת ירחי הלידה לומד העובר את כל התורה כולה (כמבואר בגמ' במסכת נידה). לכן הזכיר הפייטן את תשעת ירחי הלידה כעוד דבר המיוחד את היהודים משאר העולם.

99. פיוט חד גדיא – שואל החתם סופר מדוע לאחר כל בית בפיוט אנו חוזרים על המילים "חד גדיא חד גדיא"? והשיב כי כידוע ה"גדיא" זהו עם ישראל שעליו שומר הקדוש ברוך הוא בכל הדורות. ולכן אחרי כל בית אנו מציינים כי אומנם כל המציקים לעם ישראל חשבו שהצליחו להעלים את ה"גדיא" אבל לצערם הרב הוא תמיד חזר ובעוצמה כפולה "חד גדיא, חד גדיא".

100. ואתא כלבא ונשך לשונרא (פיוט חד גדיא)- מדוע מגיע לכלב שהמקל יכה אותו הרי הוא עשה דבר צודק שהרי נשך את החתול שטרף את הגדי? עונה **הבן איש חי** בהגדה שלו כי אף אחד לא מינה את הכלב לשוטר הצדק של העולם ומי שממנה את עצמו להתערב בנושא שלא קשור אליו, יפסיד .

מאמרים על חג הפסח מספריו של הרב משה חיים הר-נוי

מאמר 1- ברכת המזון של ליל הסדר

ברשימת סימני הסדר אנו רואים כי יש שתי קבוצות של סימנים: ישנם סימנים אשר אינם מיוחדים דווקא לליל הסדר כמו קידוש, סעודת חג וברכת המזון וישנם סימנים אשר כל עניינם הוא ליל הסדר כגון: כרפס, אכילת מרור ועוד.

נברר בשיעורנו האם אכן ברכת המזון של סתם יום של חול היא אכן אותה ברכת המזון של ליל הסדר.

על מנת לענות על שאלה זו נעסוק תחילה בשני היבטים של ברכת המזון היומיומית.

הגמרא מספרת לנו כי הנוסח של ברכת המזון עוצב בתקופות שונות¹ וכך דברי הגמרא:

²אמר רב נחמן: משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר. דאמר רב מתנא: אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב - שלא הסריחו, והמטיב - שניתנו לקבורה.

הסבר מופלא לדברי הגמרא מצינו בספר "מטה יהודה" (רבי יהודה אופנהיים המאה ה-18).

לדעתו בא רב נחמן להסביר שינויי מילים בין הברכות השונות בומיוחד את שינוי הפתיחה בין ברכה לברכה.

כאשר היו עם ישראל במדבר עדיין לא הייתה להם קרבה של איש ואשתו עם הקב"ה ולכן הברכה הראשונה שחברה במדבר מתחילה בגוף נסתר: "הזן את העולם כולו בטובו..."

לאחר הכניסה לארץ עם ישראל כבר היה בקשר אינטימי עם הקב"ה ובמיוחד עם בניין בית המקדש. לכן הברכות השניה והשלישית מתחילות בפנייה אינטימית "נודה לך...", "רחם נא ה' אלוקינו".

הברכה הרביעית היא לאחר חורבן הבית (כנאמר לעיל ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר). שוב נמצא עם ישראל בריחוק מן הקב"ה אך זהו רחוק מלא תקוה כי שוב נשוב אל ארצנו ולקשר האינטימי שלנו עם בורא עולם ולכן יש שילוב "האל (ריחוק) אבינו אדירנו...".

הסבר נוסף לסגנון הברכות מביא הראי"ה קוק זצ"ל בסדרו "עולת ראי"ה". הרב מסביר כי ברכת המזון היא מעין סיכום של התוכנית האלוקית מבריאת העולם ועד "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

הברכה הראשונה עוסקת בהשגחה הפרטית שבה זן הקב"ה כל אחד מאתנו ולא רק את עמו אלא את העולם כולו בחן בחסד וברחמים. הברכה אכן מסתיימת במילים "הזן את הכל".

¹ הסביר לי ד"ר בני גיזונדהייט כי גם ההגדה של פסח מורכבת מקטעים מתקופות שונות וזאת בעצם הדרך הטובה ביותר לקיים "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".
² ברכות, מח, ע"ב

הברכה השניה כבר עולה בדרגה ומדברת על עם ישראל בלבד אשר נכנס לארץ ישראל ומכונן בה את חייו כעם. אנו מודים בתחילתה על "שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה" ומסיימים "על הארץ ועל המזון".

הרובד השלישי הוא בניין ירושלים. כאן אנו עוסקים בבניין הקומה הרוחנית של עם ישראל בארצו אשר שיאה בבניין בית המקדש .

בברכה הרביעית, מסביר הרב, אנו מבטאים את רעיון תחיית העצמות היבשות המובא בספר יחזקאל. גם כאשר אנו נמצאים בתקופת חורבן אסור להתייאש כי יום יבוא ואנו נקום מעפר ונשוב למקומנו הראוי כמובילי האנושות כולה לקראת גאולת העולם. בסופו של דבר ניתנו מתי ביתר לקבורה ושם ינוחו בשלמות עד שיעמדו לגורלם לקץ הימים.

³ "...להיות לאות שגם הננו חשובים כנטולי כוח חיים, מחרב האויב שהרע בקודש, שמור בנו כוח חיים נפלא לשמור צורתנו העצמית וממילא אנו בטוחים על התעודה ביותר רוממה שהיא תעודת הכלל שאם רחוקה היא מאוד, בוא תבוא בזמנה"

לאחר שעסקנו בברכת המזון באופן כללי נעסוק עתה ביחודיות של ברכת המזון של ליל הסדר.

חידוש מהפכני אשר כבר מעמיד אותנו על ההבדל מביא ה"טור" בהלכות פסח:

⁴ ואפשר דאף בה"מ יכול לברך כדי להוציאם כי היכי דברכת הלחם של מצה מוציאם כיון שהוא חובה ה"נ בה"מ כיון שתקנו ד' כוסות ותקנו אחד מהם על בה"מ הוי חובה נמי כמו שכתבתי בשם א"א הרא"ש ז"ל על טיבול של ירקות

ההלכה אומרת כי אדם שיצא ידי חובת ברכת הנהנין כגון שכבר בירך ברכת המזון איננו יכול לברך פעם נוספת על מנת להוציא את חברו שאיננו בקיץ לעומת זאת בברכת המצות אדם שכבר יצא ידי חובת המצוה (כגון כבר שמע תקיעת שופר) יכול לחזור ולברך בשביל חברו מדין "כל ישראל ערבים זה בזה".

ברכת המזון היא ברכת הנהנין בכל ימות השנה אך, מסביר הטור, בליל הסדר היא מקבלת מעמד של ברכת המצות מאחר שהיא חלק בלתי נפרד מכוס שלישית של ארבע כוסות.

נותר לנו רק לבאר את הטעם והעומק של קביעה זו. לשם כך עלינו למצוא את היחודיות של כוס שלישית.

הרב שמשון פינקוס זצ"ל בהגדתו מיצר על נוהג העולם להקדיש את רוב הזמן בליל הסדר לחלק הראשון ומאידך למהר בחוסר סבלנות בחלק השני. הוא פותח את פירושו לחלק ההלל במילים הבאות:

לצערנו הורגלנו למהר יותר בחלק זה של הסדר... אבל בעלי העבודה רחשו חיבה מיוחדת לחלק זה של הסדר. וכפי ששמעתי מגדולי ישראל שהיו צדיקים שהתלהבות של כוס שלישית ורביעית הייתה הרבה יותר מכוס ראשונה ושניה.

וטעמו עמו:

³ עולת ראי"ה, עמ' שס"א
⁴ טור אורח חיים, סימן תפ"ד

כל אדם יכול לאכול מצה, לשתות כוס ראשונה ושניה של יין, לאכול כרפס, לקרוא את סדר ההגדה ואף להבין את הכתוב בה ולהשיג את החכמה והבינה, ההבנה של הדברים. אך "ברך" והלל", לברך את הקב"ה ולשיר לו שירת הלל והודאה זוהי כבר מדרגה נעלה הרבה יותר.

המבחן האמיתי של האדם האם הצליח להתרומם בליל הסדר לדרגות עליונות היא הצורה בה יגיד את ברכת המזון ואת ההלל.

כאשר אדם מלא וגדוש באהבת ה' הרי שבאופן טבעי הוא מתפרץ בהודאה ושבח לבורא עולם על כל החסד שעשה איתו. אם אכן הפנים האדם את "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" הרי שבמשך הערב הוא התמלא בהכרת הטוב לבורא עולם והוא יהפוך את ברכת המזון ואת ההלל לעיקרו של ערב ויגיד אותם במתינות ובדבקות.

נמצא את הלמד כי ה"ברך" ו"ההלל" הם המבחן שלאחר לימוד החומר ובו יוכל האדם לבדוק את עצמו להיכן הגיע במהלך ליל הסדר.

לכן ברכת המזון של ליל הסדר איננה בגדר הודאה גרידא על המזון שאכלנו אלא בבחינת מבדק אמת האם חדרה ההגדה לליבנו והשכלנו לדעת כי אילו לא גאל הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין היינו שבויים שם פיזית וגרוע מכך רוחנית.

ועוד דבר מיוחד בברכת המזון של ליל הסדר. בעוד שבכוס הראשונה כוס של קידוש, מסביר הרב פינקוס זצ"ל, היא בגדר של התאוריה: "אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקידשנו במצוותיו" והדבר נשאר בגדר החזון והתקווה, הרי שבכוס שלישית אנו מדברים על הפרקטיקה "על ברייתך, על הבית הגדול והקדוש, אבינו, מלכנו.

בליל הסדר, ליל אהבה הגדולה בין הקב"ה לעמו, לא משאירים את תאור הקשר במילים תאורטיות. אנחנו מחזקים את הקשר עם בורא עולם על יד דוגמאות ספציפיות אשר מבטאות את אהבת ה' לעמו, אהבה ללא גבולות ומיצרים, אהבה אשר גורמת לנו להשיב באהבה משלנו.

זהו עניינה של הכוס השלישית כוס ברכת המזון.

ונסיים בעוד רעיון על הכוסות האחרונות. המשנה במסכת פסחים קובעת כי בין כוס ראשונה ושניה ובין כוס שניה לשלישית מותר לשתות כוסות יין נוספות. לעומת זאת בין כוס שלישית לרביעית אסור להוסיף.

הרמב"ם כפוסק הלכה בפירושו למשנה מסביר את הטעם הפרקטי:

מה שהכריחנו שלא נתיר לו לשתות בין שלישי לרביעי, כדי שלא ישתכר, לפי שהיין עם האכילה אינו משכר כמו שמשכר בלי אכילה

אלא שבתורת החסידות מובא הסבר מעמיק להלכה זו. ארבע הכוסות הן כנגד ארבע לשונות של גאולה. יוצא כי הכוס השלישית מכוונת כנגד "וגאלתי" והכוס הרביעית כנגד "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים".

הקב"ה גאל את אבותינו ואותנו מצרים על דעת שנהיה עם ה' ונקדש שמו בעולם. לכן אסור להפסיק בין כוס "וגאלתי" לבין כוס "ולקחתי אתכם לי לעם" כי אין אפשרות של גאולה בלי לקבל עלינו את מלכות ה'.

מאמר 2- פסח חזקיהו

בספר דברי הימים ב' מתאר הכתוב בצורה דרמטית את דרכו של חזקיהו בשיקום הרוחני של עם ישראל. אחד הקטעים מתאר את רצונו של חזקיהו לעשות את הפסח כהלכתו:

⁵ וַיֹּאסְפוּ אֶת אַחֵיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבֵאוּ כַמְצוֹת הַמֶּלֶךְ בְּדַבְרֵי יְקֹנָק לְטֹהַר בֵּית יְקֹנָק:

וַיָּבֵאוּ הַפְּהָנִים לַפְּנִימָה בֵּית יְקֹנָק לְטֹהַר וַיִּזְצִיאוּ אֶת כָּל הַטְּמֵאָה אֲשֶׁר מָצְאוּ בְּהִיכַל יְקֹנָק לְחֻצֵּר בֵּית יְקֹנָק וַיִּקְבְּלוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא לְנַחַל קִדְרוֹן חוּצָה: וַיְחַלּוּ בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן לְקִדְּשׁ וּבַיּוֹם שְׁמוֹנֶה לַחֲדָשׁ בָּאוּ לְאוֹלָם יְקֹנָק וַיִּקְדְּשׁוּ אֶת בֵּית יְקֹנָק לַיָּמִים שְׁמוֹנֶה וּבַיּוֹם שְׁשָׁה עָשָׂר לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן כָּלוּ:

ואז גילה חזקיהו כי הכהנים לא הספיקו להתארגן בזמן וגם העם לא הגיע לירושלים ולאחר שנועץ עם שריו והעם החליט החלטה תמוהה עד מאוד:

⁶ וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיהוּדָה וְגַם אֲגָרוֹת כָּתֹב עַל אַפְרָיִם וּמְנַשֶּׁה לְבֹא לְבֵית יְקֹנָק בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לִיקְנֹק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל הַקְּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי: כִּי לֹא יָכֻלוּ לַעֲשׂוֹת בְּעֵת הַהִיא כִּי הַפְּהָנִים לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לְמִדֵּי וְהָעָם לֹא נֶאֱסְפוּ לִירוּשָׁלַם: וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי כָּל הַקְּהָל: וַיַּעֲמִידוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד דָּן לְבֹא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לִיקְנֹק אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם כִּי לֹא לָרֹב עָשׂוּ כְּפָתוּב:

יש לציין כי לא מדובר בפסח שני אלא בהחלטה של המלך להעתיק את שחיטת קורבן פסח לחודש הבא. התלמוד מסביר כי לאחר שכבר התחיל חודש ניסן חזקיהו החזיר אותו להיות אדר שני (עיבר את השנה) וכך נחגג פסח בחודש שאמור היה לכתחילה להיות אייר.

ומה היה יחס חכמים לפעולה לא שגרתית זו של חזקיהו? בתלמוד הבבלי מובאים ששה דברים שעשה מלך חזקיהו, על שלושה מהם הסכימו עמו חכמים ועל שלושה לא הסכימו. אחד הדברים שלא הסכימו חכמים עם חזקיהו היה ש"עיבר ניסן בניסן".

⁷ תנו רבנן: ששה דברים עשה חזקיה המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. גירר עצמות אביו על מטה של חבלים - והודו לו, כיתת נחש הנחשת - והודו לו, גזז ספר רפואות - והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו: קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור - ולא הודו לו, סתם מי גיחון העליון - ולא הודו לו, עיבר ניסן בניסן - ולא הודו לו.

ומסביר רש"י:

לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשאו אדר השני, כדכתיב (דברי הימים ב ל) ויועץ המלך חזקיה לעשות פסח בחדש השני וגו' כי מרבית העם רבים אשר לא הוטהרו עדיין מטומאות שהחזיקו בהן בימי אביו אחז הרשע.

⁵ דברי הימים ב, פרק כח, טו-יז

⁶ שם, ל, א-ה

⁷ פסחים נו, ב

(לפני שנמשיך בעיונו נביא הערה מעניינת של המלבי"ם. מדוע כתוב בגמרא שחכמים לא הסכימו עם חזקיהו והרי בפירוש כתוב בפסוקים שחזקיהו התייעץ עם שריו ועם הקהל בירושלים? עונה המלבי"ם כי חזקיהו התייעץ עם אנשים רבים אך אל עם חכמי ישראל וכשבא הדבר לפניו לא הסכימו איתו. תוך כדי הדברים הוא קובע כלל המבדיל בין "קהל" לבין "עדה":

⁸ כתיב ויועץ המלך ושריו (לא החכמים), וכל הקהל, לא העדה, שכבר בארתי בספר התורה והמצווה ויקרא שבעת שזקני העדה בראשיהם קרוים בשם עדה, ובלא הזקנים קרוים בשם קהל, ופי' שנתייעץ מכבר ביום שלשים של אדר, וע"כ כתוב וישר הדבר ולא כתיב וייטב, כי לא היה טוב, כי לא הסכימו (הסנהדרין לזה)

והנה המעיין במדרשים ארץ ישראלים (המובאים ב"אוצר המדרשים") יגלה גישה הפוכה למעשה של חזקיהו

⁹ ד' דברים עשה חזקיהו והסכימה דעתו לדעת המקום: כתת נחש הנחשת, שיבר את המזבחות, עיבר ניסן בניסן, סתם מי גיחון העליון

על מנת לתרץ את הסתירה נעשה גיחה קצרה לנושא אחר שגם בו יש סתירה בין התלמוד הבבלי לבין תורת ארץ ישראל.

בתלמוד הבבלי אנו מוצאים מקור קצר ביותר המתייחס לבר כוכבא עצמו (בהנחה שבר כוזיבא המוזכר בגמרא הוא אכן בר כוכבא). רוב סיפורי החורבן מרוכזים בפרק חמישי במסכת גיטין אך סיפורו הקצרצר של בר כוכבא מופיע במסכת סנהדרין:

¹⁰ רבא אמר: דמורח ודאין דכתיב ולא למראה עיניו ישפוט ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ. בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא, אמר להו לרבנן: אנא משיח. אמרו ליה: במשיח כתיב דמורח ודאין, נחזי אנן אי מורח ודאין, כיון דחזיהו דלא מורח ודאין - קטלוהו

(תרגום: המשיח צריך לדון על ידי חוש הצדק המפותח שלו. בר כוכבא היה מלך שנתיים וחצי. אמר להם "אני המשיח". אמרו לו: בוא נראה אם יכול אתה לדון על ידי חוש הצדק. כיוון שראו שאינו יכול הוציאו אותו להורג)

לעומת זאת בתלמוד הירושלמי מובאים בהרחבה פרטים שונים על בר כוכבא ואף המקור המפורסם על יחסו של רבי עקיבא, גדול הדור, לבר כוכבא מופיע רק בתלמוד הירושלמי. נביא את המקור הידוע ביותר שבו רבי שמעון מעיד כי רבו רבי עקיבא סבר שבר כוכבא הוא המשיח הגואל את עם ישראל:

¹¹ תני ר' שמעון בן יוחי עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב רבי עקיבה כד הוה חמי בר כוזבה הוה אמר דין הוא מלכא משיחא אמר ליה רבי יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא

פרופ' יהושע אפרון עומד ¹² במאמר שכתב על סיבת היחס השונה לבר כוכבא ופעולותיו בין התלמודים. בתלמוד הבבלי ישנה גישה כללית של התנגדות לדחיקת הקץ. התלמוד הבבלי מטיף

⁸ מלב"ם, דברי הימים ב, ל, ב

⁹ אוצר המדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו עמוד 171

¹⁰ סנהדרין צג, ב

¹¹ ירושלמי, תעניות פ"ד, מ"ה

¹² אפרון, "מלחמת בר כוכבא לאור המסורת התלמודית הארצישראלית כנגד הבבלי", מרד בר כוכבא מחקרים חדשים, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ח

להמתנה סבלנית לביאת משיח וגאולת עם ישראל. התפיסה הגלותית סוברת כי אם עם ישראל יעסוק יותר מדאי בעניין גאולתו עלול הוא לשלם מחיר כבד מאחר שאומות העולם יכנסו ללחץ ויגיבו בהתאם. כך לדוגמא אומרת הגמרא במסכת סנהדרין:

¹³ אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים: כיון שהגיע את הקץ ולא בא - שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר אם יתמהמה חכה לו

לכן מתאר התלמוד הבבלי את בר כוזיבא באור שלילי של אדם שניסה לדחוק את הקץ ולהכריז על עצמו משיח ולבסוף הוצא להורג על ידי החכמים. כמובן שהבבלי במגמתו זו כלל איננו מזכיר את תמיכתו של רבי עקיבא בבר כוכבא בתחילת הדרך מאחר שחכמי הבבלי אינם רוצים לגלות שום אור חיובי בנושא.

לעומת זאת תלמודה של ארץ ישראל גישתו שונה לחלוטין. התלמוד הירושלמי איננו ירא מעיסוק בענייני ימות המשיח וגם איננו שולל עמידה צבאית גאה על אידיאלים החשובים לעמנו. כאשר פוגעים בדברים הקדושים לנו מתוך מטרה לרמוס את שארית כבודו של עם ה', התלמוד הירושלמי מעודד עמידה גאה של היהודים על עקרונותיהם.

וכאשר נקבל גישה זו, נתרץ ללא בעיה את הסתירה על מעשהו של חזקיהו. חזקיהו דוחה את הקרבת קורבן הפסח כי העם לא הגיע לכינוס החשוב שרצה לעשות. זהו אינו סתם כינוס, זהו מעמד שיקום לאומי הנצרך לאחר שעשרת השבטים גלו ונשארו רק מתי מספר מהם בשומרון. חזקיהו רואה עצמו כמלך שארית הפליטה ומרגיש כי יש לו אחריות דתית לשקם את העם אך לא פחות מכך הוא רואה לעצמו חובה לבנות מחדש את עם ישראל החבול. לכן למרות שמותר שאפשר היה להקריב קורבן פסח בטומאה, מעדיף חזקיהו להמתין עד שיהיו כולם טהורים ועד שיגיע העם לירושלים ולכן הוא מעבר את ניסן בניסן ומחזיר את לוח השנה חודש לאחור.

התלמוד הבבלי, השולל כל לאומיות בתקופת החורבן, הדוגל בהמתנה שקטה עד ביאת משיח, הסבור שצריך לדבוק בשיקום התורה אך לא להרגיז את אומות העולם על ידי פעילות לשיקום העם רואה בעין לא טובה את דחיית הקרבת קורבן פסח על מנת לעשות מעמד שיקום לאומי בירושלים. לעומת זאת הספרות התורנית הארץ ישראלית (תלמוד ירושלמי ומדרשים) מצדדת בזקיפת הקומה הלאומית גם בתקופת חורבן. כל דבר שיכול להועיל להרמת קרן ישראל הוא מבורך ולכן עשה חזקיהו פעולה והודה הקב"ה למעשיו.

מנהיג אמיתי הוא אדם היודע לקחת החלטה. יתכן ולפעמים ההחלטה היא שגויה וצריך אחר כך לתקנה אך המנהיג אינו יכול לקרוא את הסקרים בעיתון ואז להחליט את החלטותיו לפני הרייטינג. ולא נותר אלא להתפלל כי יזכנו הקב"ה במהרה למנהיגים אמיתיים וראויים אשר יובילו אותנו בדרך העולה מעלה מעלה.

מאמר 3- נדב , אביהוא והגדה של פסח

היה זה היום השמח בתולדות עם ישראל. בפעם הראשונה שכן כבוד ה' על המשכן. הבטחת ה' לעם ישראל טרם בניית המשכן "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" החלה להתממש. המשכן אמור להיות סמל לקשר בין הבורא לעמו.

אך עד מהרה הפך אותו יום ליום צרה. נדב ואביהוא לקחו איש מחתתו ושמו עליה קטורת אשר לא ציווה ה', ומיד יצאה אש מלפני ה' ושרפה אותם במיתה נוראה.

נקל לשער את ההלם בו היה שרוי עם ישראל, אשר ברגע הקודם היה בשיא פסגתו, ולאחר רגע הוא שקוע באבל כבד על מיתת צדיקים.

המדרשים מנסים להבין מה היה אותו החטא שבגיננו מתו נדב ואביהוא. נתעכב על שתיים מן הדעות:

1. וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן, אמר לו נדב לאביהוא: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור? אמר להן הקדוש ברוך הוא: הנראה מי קובר את מי. (סנהדרין נב.)

2. דרש ר' ישמעאל: לא מתו שני בני אהרן אלא על ידי שנכנסו שתויי יין. (ויקרא רבה, פרשה י"ב)

המפרשים מציעים לנו דרכים אחדות להבנת הדברים התמוהים הללו. למרות הסיום הנורא של חיייהם, הרי בכל זאת מדובר בשני צדיקים קדושי עליון, אשר זכו לעמוד במתן תורה גבוה מכל העם. היתכן כי הם יהלכו אחרי אביהם ודודם, ויאמרו "אימתי ימותו?" או היתכן כי "שתויי יין" נכנסו למשכן?

כותב רבי אברהם אל-סבע (ממגורשי ספרד, ועיין בהקדמה לספרו, וראה את סיפור חייו הנורא), בספרו "צרור המור", כי נדב ואביהוא עשו דבר שלא יעשה: הם ניסו לדלג מדרגות בעבודת ה', ורצו להיות כאהרן אביהם כבר מיד ביום השראת השכינה.

יין הוא משל לענין זה. אדם השותה יין לפי כוחו מגיע לשמחה – "ויין ישמח לבב אנוש" (תהילים ק"ד, טז), אך אם יגזים וישתה מעל לכוחו, יפול שיכור ויפסיד את עצמו לגמרי.

כך נדב ואביהוא. דווקא עקב היותם בדרגה גבוהה חשבו לקפוץ ישר למדרגת משה ואהרן, אך מכיוון שלא הייתה להם ההכנה המתאימה נפלו ופרחה נשמתם.

לדעתי דברים אלה קשורים לליל הסדר ולמצוות "והגדת לבנך". התורה דברה כנגד ארבעה בנינים: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול. מן הראוי היה, לכאורה, שעל כל שאלה של אחד הבנים נענה לו את תשובת הבן החכם. מדוע שלא נשאף שכל בנינו יהיו חכמים?

אלא שהתורה הקדושה גילתה לנו את אשר אמרנו לעיל. לא כל הילדים הם חכמים מיד עם היוולדם. אם ישיב האב תשובה חכמה לבנו הרשע או לבנו התם בהחלט יתכן כי הוא יאבד אותם, בלי יכולת להשיב את הגלגל אחורנית. לכן ציוותה התורה לדבר עם כל אחד מן הבנים "בגובה העיניים",

ולהשיב לו לפי דרגתו העכשווית, בתקווה כי כבר בשנה הבאה יהיה הבן הזה – חכם, אם ידעו הוריו ומוריו לגשת אליו בדרך המתאימה לו.

והואיל ואתא לידן נימא בהו מילתא (הואיל וכבר עסקנו בנושא זה נוסף עוד דבר הקשור בו). התורה דיברה על ארבעה בנים, ובעל ההגדה שייך כל קטע

בתורה לאחד מהם. רבים הם הפרשנים המנסים למצוא כיצד כיוון בעל ההגדה כל קטע לבן מסויים. נקרא תחילה את הפסוקים:

1. ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם ושחטו הפסח... ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ידוך לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא לידוך אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: (שמות י"ב)

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ידוך לי בצאתי ממצרים. (שמות י"ג)

וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ידוך ממצרים מבית עבדים. (שמות י"ג)

כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ידוך אליהנו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ידוך ממצרים ביד חזקה: ויתן ידוך אותך ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. (דברים ו')

רבי יצחק אברבנאל כותב כי לפי רצינות התשובה יכול אתה לדעת מיהו הבן השואל. התשובה לבן התם נאמרת במשפט אחד, בעוד שהתשובה לבן בחכם מובעת באריכות רבה. התשובה לבן הרשע היא תקיפה מאוד, בעוד שהתשובות לתם ולחכם הן תשובות ניוחות ושלוות.

דעתו של רבי שלמה אפרים לונטשיץ, ה"כלי יקר", אינה נוחה מתשובה זו. הוא מתבטא במילים: "וכל רואיו יאמרו: מה זאת?" (פארפראזה על שאלת התם). תשובתו שונה לחלוטין:

מתוך שלושת הבנים השואלים ("שאינו יודע לשאול" אינו שואל, ובכך הוא מקשה את העבודה על אביו, שהרי תשובה לשאלה נקודתית היא יחסית פשוטה, בעוד שלספר לאדם שאינו שואל מסובך ביותר, כי צריך להתחיל בא' ולסיים בת' - "א-ת פתח לו"), בשתי שאלות כתוב "מחר", ובשאלה אחת – לא כתוב.

הרשע, כותב ה"כלי יקר", אינו מוכן לחכות למחר. הוא רוצה תשובה הרגע, ואם לא יקבל אותה – לא יעשה את המצווה. הוא אינו מאמין מספיק כדי לעשות רק מכיוון שכך ציווה הבורא. החכם והתם מעוניינים גם הם בתשובה, אך הם מוכנים לקיים כרגע את המצוה בלי להבינה, ודי להם לשאול ולהבין רק "מחר".

אך ישנו הבדל פנימי בין החכם לבין התם. החכם הוא איש אמת, והוא רוצה לדעת אותה על בוריה. התם הוא איש של נוחות, וכל עוד לא מציקים לו הוא כלל אינו טורח לברר את האמת.

שאלת התם מופיעה בתורה לאחר ציווי "פדיון הבן" ו"פטר חמור". כל עוד קיבל התם לאכול מקורבן פסח, כלל לא עלו בו שאלות ותהיות. אבל כאשר מבקשים ממנו לפתע לשלם לכהן חמישה סלעים "כזכר ליציאת מצרים", או לערוף פטר חמור, הוא כבר מתחיל לשאול ולתהות.

החכם, לעומתו, רוצה את האמת, ולכן אפילו כאשר נותנים לו לאכול מקורבן הפסח, הוא שואל: "מה העדות, החוקים והמשפטים אשר ציווה ה' אלוקינו אתכם".

4. פסח- חג האחדות

אחת ההלכות הידועות ביותר בהלכות חודש ניסן היא ההלכה העוסקת ב"קמחא דפסחא".

הלכה זו היא לכאורה תמוהה. אם המטרה היא שיהיה לכל עני מה לאכול בחג הקרב ובא אם כן היה מן הראוי שבתחילת הלכות סוכה יכתבו הפוסקים על "קמחא דסוכותא" וכך ראוי שיהיה בכל חג וחג.

כדי לענות עלינו לשוב לתחילת ספר שמות ולעיין בתחילת שליחותו של משה רבנו. התורה מספרת לנו כי משה רבנו יוצא אל אחיו ורואה שני מאורעות:

¹⁴ וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֵבֶרִי מֵאֶחָיו: וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל: וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשְּׁנִי וְהָנָה שְׁנֵי אָנָשִׁים עֵבֶרִים נֹצִים וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לְמָה תִּפְּחֶרְךָ: וַיֹּאמֶר מִי שְׂמֶךָ לְאִישׁ שֶׁר וְשִׁפְט עָלֵינוּ הֲלֹהֲרַגְנִי אֶתָּה אֹמֵר כִּפְּאֶשֶׁר הֲרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר:

רש"י מסביר כי משה איננו סתם הולך מתוך סקרנות לראות את העבדים בסבלותם. משה רבנו מתחיל בעצם לחקור מדוע עם ישראל כה סובל ומתענה ומה אפשר לעשות כדי לשקם את העם ולשחררם ממצבם העגום.

וירא בסבלתם - נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם:

לאחר שהוא חווה את שני המאורעות המתוארים בפסוקים הוא מגיע למסקנה עצובה:

¹⁵ אֲכֵן נֹדַע הַדָּבָר - כַּמְשָׁמְעוּ. וּמְדַרְשׁוּ נֹדַע לִי הַדָּבָר שֶׁהֵייתִי תָמָה עָלָיו, מֵה חֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל מְכֹל שִׁבְעִים אֹמוֹת לֵהוֹיֹת נִרְדִים בַּעֲבוּדַת פֶּרֶךְ, אֲבָל רוּאָה אֲנִי שֶׁהֵם רְאוּיִים לִכְךָ:

משה רבנו רואה איש מצרי רודה באיש עברי. הוא מבין היטב כי בכל מקום בו מיעוט שולט ברוב השליטים משתמשים באלמנט הפחד והיראה. אם עם ישראל ימרוד ויראה לשליטים המצריים כי איננו מפחד מהם, יביא הדבר להפסקת השיעבוד.

משה רוצה להתחיל במהלך. דווקא הוא שגדל בבית פרעה יש לו תעצומות נפש שאין לאנשים אחרים בעם ואמנם כך מסביר האבן עזרא מדוע סיבב הקב"ה שיגדל משה בבית פרעה:

¹⁶ אֲוִלֵי סַבֵּב הַשֵּׁם זֶה שִׁיגְדַל מֹשֶׁה בְּבֵית הַמַּלְכוּת לֵהוֹיֹת נִפְשׁוּ עַל מַדְרַגָּה הָעֲלִיוֹנָה בְּדֶרֶךְ הַלִּימוּד וְהַרְגִילוֹת, וְלֹא תֵהִיָּה שְׁפֵלָה וְרַגִּילָה לֵהוֹיֹת בְּבֵית עֲבָדִים. הֲלֹא תִרְאֶה, שֶׁהַרְגַּם הַמִּצְרִי בַעֲבוּר שֶׁהוּא עֹשֶׂה חֲמֹס.

¹⁴ שמות ב, י-יד

¹⁵ רש"י שם, י"ד

¹⁶ אבן עזרא, שמות ב, ג

משה מקווה כי אחרי מעשהו תתחיל התקוממות של היהודים במצרים. הוא יפתח פתח כפתחו של מחט אשר לא יהיה שווה אם אחרי זה לא ימשיך התהליך. אבל ביום השני מתנפצת תקוותו, היהודי אשר מכה את רעהו פונה אליו בתלונה קשה. הוא מאשים אותו בכך שהוא מסבך את היהודים עם משעבדיהם המצריים. לדעתו של אותו יהודי גלותי כאשר המעבד מכה אותך עליך להגיש לו את הלחי השניה ולא להגיב במכה. משה רבנו מגלה לתדהמתו כי היהודי הזה מוכן להסגירו למלכות ובאותו רגע מתיישבת לו קושייתו. עם ישראל סובל ונאנק תחת המצרים כי אין לו חוט שידרה לאומי, זהו עם של עבדים בעלי מנטליות של עבדים¹⁷.

משה רבנו בורח למדין. אין זו בריחה גופנית בלבד, משה רבנו בורח למדיין גם נפשית הוא מחליט לנתק קשר עם העם חסר חוט השדרה. אילו לא היה ה' שולח אותו בשליחותו למצרים, ספק אם היה שב לשם מרצונו ומחדש את הקשר עם אחיו.

ואכן המדרש מבטא רעיון זה במלוא חריפותו בדו שיח בין משה לקב"ה:

18 א"ר לוי אמר לפניו רבש"ע עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ אמר לו הקב"ה מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו, יוסף הודה בארצו מנין גבירתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי וגו' ולא כפר אלא גנב גנבתי מארץ העברים נקבר בארצו מנין שנא' ואת עצמות יוסף אשר העלו מארץ מצרים קברו בשכם את שלא הודית בארצך אין אתה נקבר בארצך כיצד בנות יתרו אומרות איש מצרי הצילנו מיד הרועים והוא שומע ושותק לפיכך לא נקבר בארצו.¹⁹

בטרם ימונה לשליח ההשגחה להוציא את בני ישראל ממצרים, צריך קודם כל להשיב לו את האמון בכוחם של בני ישראל להשתקם. כאשר הקב"ה נותן למשה אותות להראות לפרעה הוא גם מאותת לו עצמו כי אסור להתיימשך ויש תקווה:

20 וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְקֹוֹק מֶה זֶה בְּיָדְךָ וַיֹּאמֶר מִטָּה וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנֶחֱשׁ וַיִּנְסֵם מִשָּׁה מִפְּנֵי וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וְאַחַז בְּזַנְבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּחַזְק בוֹ וַיְהִי לְמִטָּה בְּכַפּוֹ: לְמַעַן יֵאֱמִינוּ כִּי נִרְאָה אֱלֹהֵי יְקֹוֹק אֱלֹהֵי אֲבֹתֵם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יַצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב: וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק לוֹ עוֹד הֲבֵא נָא יָדְךָ בְּחִיקוֹ וַיֵּבֵא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵא וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֻרֶת כְּשֶׁלֶג: וַיֹּאמֶר הֲשֵׁב יָדְךָ אֶל חִיקְךָ וַיִּשָּׁב יָדוֹ אֶל חִיקוֹ וַיּוֹצֵא מִחִיקוֹ וְהִנֵּה שָׁבָה כְּבָשָׂר:

הקב"ה מסביר למשה כי אל לו להתיימשך ממצבו של עם ישראל. אומנם יש ביניהם מספרי לשון הרע (לכן בחר הקב"ה בשני האותות הללו: נחש וצרעת ששניהם מייצגים את עניין לשון הרע) ואין אחדות אך התהליך הוא הפוך.

ואכן משה מתחזק ומקבל את עצמו את השליחות הקשה.

כדי להגיע לגאולה שלמה צריכים לחזק את האחדות בעם ישראל. המשעבד המצרי שולט ללא קושי על רסיסי העם העברי אך לא יוכל לעם מאוחד. אחד מתפקידי המכות הוא לגבש את העם לישות אחת:

21 וַיַּעַשׂ יְקֹוֹק אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִמְחֶרֶת וַיֵּמֶת כָּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמְקַנְהוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אֶחָד:

¹⁷ עיבוד של רעיון אותו שמעתי מהרב יעקב מדן שליט"א

¹⁸ דברים רבה, פרשה ב'

¹⁹ מעניין כי משה כלל לא היה בארץ ישראל בחייו ובכל זאת המדרש מוכיח אותו על כך שלא

אמר שהוא ישראלי

²⁰ שמות ד, ב-ז

²¹ שם, ט, ו

העם כבר מתחיל להתגבש ואז מגיע ליל מכת בכורות, הגיע הזמן לעלות מדרגה ולבטא את האחדות בצורה רצינית יותר. כל עם ישראל מצווה באותו לילה לעשות אותו דבר בדיוק:

²²דַּבְּרוּ אֶל כָּל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׁה לְבַיִת אִבְתִּי שָׁה לְבַיִת

וַיִּקְחוּ מִן הַדָּם וַיִּנְתְּנוּ עַל שְׁתֵי הַמְּזֻזוֹת וְעַל הַמְּשָׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם:

וַיֹּאכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֲשֶׁר וּמִצּוֹת עַל מְרָרִים יֹאכְלֶהוּ:

וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נְעָלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיַדְכֶם וְאֹכְלֵתֶם אֹתוֹ בַּחֲפֹזוֹן פֶּסַח הוּא לִיקָק:

ומאותו רגע אנחנו עם אחד. כולנו "צבאות ה'" ומביאי דברו אל האנושות כולה. שיאה של אותה אחדות מופלאה תהיה במתן תורה "ויחן שם ישראל נגד ההר" - כאיש אחד ובלב אחד.

ועתה נוכל לשוב לקושיה בה פתחנו. ב"שער הציון" מביא רבי ישראל מאיר הכהן את הדברים הבאים:

ואפשר שמפני זה תקנו קדמונינו בפסח יותר משארי רגלים שהוא זמן חירות וישובין מסובים וכל אחד הוא וביתו ברוב שמחה ואין זה כבוד לה' שהעניים יהיו אז רעבים וצמאים.

חג הפסח הוא חג שבו מתנוצץ אור הגאולה בכל שנה ושנה. כנאמר לעיל, גאולת מצרים הייתה תלויה באחדות עם ישראל. אם רוצים אנו לקבל את אור הגאולה עלינו להתאחד. אחדות פירושה כי אם לשכני אין ארבע כוסות יש פגם גם אצלי. לכן תקנו חכמינו דווקא בחג הפסח לדאוג לעני שבישראל לארבע כוסות. מטרתנו היא כי כולנו נשמח בחג הגאולה ועל כך נקרב את הגאולה.

מדהים הדבר כי גם בנס האחרון שנכנס לתנ"ך הודגשה הנקודה של האחדות.

המן בשכנעו את אחשוורוש כי כדאי להשמיד את עם ישראל מתחיל את נאומו במילים: "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד.. והתשובה של אסתר למרדכי "לך כנוס את כל היהודים".

לכן אם ברצוננו לקרב את הגאולה לא צריכים אנו לחפש פתרונות שונים ומשונים. למדה אותנו התורה ולמדונו חז"ל, אחדות בעם ישראל היא תחילת תהליך הגאולה.

רבי שניאור זלמן מלאדי, בעל ה"תניא" נותן עצה מעשית כיצד יפנים כל יהודי את חשיבות האחדות בעם ישראל:

²³בשגם שכולן מתאימות ואב אחד לכלנה, ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש, מצד שורש נפשם בה' אחד, רק שהגופים מחולקים. ולכן העושים גופם עיקר ונפשם טפלה, אי אפשר להיות אהבה ואחוה אמיתית ביניהם, אלא התלויה בדבר לבדה.

²² שמות פרק יב
²³ תניא, פרק לב

